

Przybylski, Michal

České reálie ve výuce jihoslovanských jazyků pro Čechy

Porta Balkanica. 2016, vol. 8, iss. 2, pp. [5]-10

ISSN 1804-2449

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/137003>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ČESKÉ REÁLIE VE VÝUCE JIHOSLOVANSKÝCH JAZYKŮ PRO ČECHY

Michal Przybylski

Nezbytnost integrovat výuku cizího jazyka s výukou příslušných reálií se dnes jeví jako samozřejmost a tento požadavek může být jen stěží zpochybňován. Jisté rozpory mohou vyvstat, začneme-li diskutovat o obsahu a podobě takto zaměřeného jazykového výcviku. V našem příspěvku však zaměříme pozornost na výuku reálií z opačného pohledu, než bývá zvykem, tj. na reálie domácí (české) a jejich převod do studovaného cizího (jihoslovanského) jazyka.

Položme si na úvod několik otázek, jež mohou posloužit jako východisko pro pojednání o daném problému: Jak jsou na tom čeští vysokoškolští studenti se znalostmi reálií spjatých s domácím prostředím? Jsou o nich schopni bez obtíží hovořit i ve studovaném jihoslovanském jazyce? Jeví se jako smysluplné zavádět do kurikula filologických oborů speciální předmět (ať už povinný či volitelný), jehož náplň by spočívala v prezentaci domácích reálií v jihoslovanském jazyce?

Není naším záměrem poukazovat na nedostatky či chyby v překladech českých reálií do cizího jazyka, kvantifikovat je nebo analyzovat, cílem není ani uvádět ideální řešení konkrétních překladatelských obtíží, ale zamyslet se nad nimi v obecné rovině jako nad poměrně zásadním glottodidaktickým problémem. Každý absolvent vysokoškolského studijního oboru se totiž automaticky stává jeho nejlepší propagací za předpokladu, že dokáže k osobním kvalitám přidat znalosti a dovednosti získané během studia, kreativitu, komunikativnost, otevřenost vůči inovacím a angažovanost. K tomuto mixu může již během studia výrazně napomocť vhodná předmětová skladba a zodpovědný i metodicky promyšlený přístup vyučujících.

Současný stav na příslušných oborech českých univerzit

Považujeme za nezbytné nejdříve popsat, jak vypadá pomyslná startovní čára, tedy jaká je stávající situace v českém univerzitním prostředí. Na žádné z domácích univerzit, které mají ve svém oborovém portfoliu jihoslovanské filologie nebo obor areálového charakteru opírající se o jihoslovanské filologie, není studium koncipováno ve fixním spojení s bohemistikou, nebo alespoň takovým způsobem, aby jeho povinnou složku tvořily vybrané kurzy orientované na českou literaturu, kulturu či historii.¹ V tom je jistě jeden z výrazných rozdílů oproti situaci na univerzitách v zemích bývalé Jugoslávie či v Bulharsku, kde je česká filologie často součástí širě koncipovaných slavistických studií, která kombinují domácí a cizí slovanskou filologii, případně jsou ve studijních plánech jednotlivých slovanských filologií obsaženy přinejmenším základy domácí filologie (synchronní a diachronní popis

¹ Jedná se o studijní obory na brněnské Masarykově univerzitě (Bulharský, Chorvatský, Makedonský, Slovinský a Srbský jazyk a literatura, Balkanistika, Sdružená jihoslovanská studia), Univerzitě Pardubice (Slavistická studia zemí Evropské unie: moduly bulharský, slovinský, chorvatský) a pražské Univerzitě Karlově (Jihovýchodoevropská studia).

domácího jazyka, přehled literárního, kulturního a historického vývoje příslušného národa apod.). Na rozdíl od svých jihoslovanských kolegů nejsou čeští studenti jihoslovanských filologií nuceni systematicky se zabývat široce pojatými českými realitami. Nezřídka se potom stává, že např. bulharský bohemista má o bulharské literatuře či kultuře nerosvratelně větší přehled než český bulharista o literatuře a kultuře české. Platí rovněž, že ve většině současných učebnic jsou dnes realie cizojazyčného prostředí relativně dobře podchyceny a alespoň v nezbytné minimální míře zprostředkovány studentům (srovnej např. Kozár 2011: 128–133, Zeman 2014: 687–694). Texty, které by popisovaly české realie v cizím jazyce, v nich ovšem – i s ohledem na skutečnost, že moderní učebnice jihoslovanských jazyků české provenience až na několik výjimek neexistují – budeme hledat marně. Proto si musíme položit další nelehkou otázku: Jak by vlastně měla například česká bulharistika vypadat z hlediska náplně oboru? Stejně jako bulharistika v Bulharsku? Přikláníme se k názoru, že nikoliv – bulharistika v Česku musí být v první řadě českou bulharistikou, měla by proto akcentovat existující česko-bulharský diskurs, bulharské kulturní kódy prezentovat v perspektivě české, resp. střeoevropské. K tomu je nezbytné využít komparativního přístupu, který není dost dobře možný bez dobrých znalostí realit obou jazykových prostředí – cizího i domácího – a v neposlední řadě schopnosti plyně se o nich vyjadřovat v obou jazycích.

V pozdější praxi se totiž čeští absolventi jihoslovanských filologií, ať už jako překladatelé a tlumočníci nebo jiní specialisté, nezřídka dostávají do situace, kdy musí prokazovat své odborné kompetence nejen výbornou znalostí realit spjatých s jazykem, který vystudovali, ale musí také umět v cílovém jazyce prezentovat české prostředí a jeho zvláštnosti, na což mnohdy nebývají stoprocentně připraveni. Proto se nám zdá nanejvýš vhodné, aby byla česká sociokulturní problematika v předmětové nabídce filologických oborů reflektována v podobě zvláštního kurzu, případně se promítla do náplně studia alespoň formou pravidelně zařazovaných tematických bloků v rámci základní jazykové přípravy filologů (lektorská či překladatelská cvičení).

Zavedení předmětu zaměřeného na výuku českých realit v jihoslovanském jazyce

V této oblasti – byť ne přímo na jihoslovanském oboru, ale na polonistice – už můžeme nabídnout

i první empirické poznatky, neboť v posledních čtyřech letech jsme měli možnost na Ústavu slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity realizovat kurz s výše popsáním obsahem.² Jelikož je polonistika příbuznou slovanskou filologií a je vyučována na stejném pracovišti, můžeme získané poznatky velmi dobře aplikovat i na výuku jihoslovanských jazyků a studium příslušných jihoslovanských národních filologií. Rozsah uvedeného kurzu činí jednu hodinu přímé výuky týdně (realizováno jako dvouhodinový blok jednou za dva týdny), ale kontaktní výuka je doplňována průběžnou samostatnou prací studentů v e-learningové podpoře kurzu v prostředí Moodle. První zkušenosti s během kurzu jsou veskrze pozitivní, stejně jako ohlas studentů, kteří ve zpětné vazbě potvrdili, že takový předmět vítají a zdá se jim smysluplný a potřebný.³ V metodologické rovině neexistují žádné překážky, které by bránily realizování analogického kurzu i v oblasti jihoslovanských filologií. Cílem takového předmětu by bylo naučit studenty přesně a adekvátně se vyjadřovat v cizím (tedy konkrétním jihoslovanském) jazyce o základních specifických českých kulturních, historických, geografických a politických realitách. Prerekvizitou zápisu do kurzu by měla být znalost cizího jazyka alespoň na úrovni B1 dle Společného evropského referenčního rámce (SERR).

Náplní předmětu by mělo být osvětlení zásad překladu specifických českých sociokulturních realit do cizího jazyka (jedná se zejména o problematiku bezekvivalentního lexika), zmíněna by měla být problematika překladu názvů českých institucí a organizací, produktů materiální a duchovní kultury do cizího jazyka atd.

Z lingvistického hlediska je nezbytné studentům kurzu rovněž ozřejmit principy gramatické adaptace českých propriet v jazykovém systému cizího jazyka, s pravidly transkripce a v případě srbštiny, makedonštiny a bulharštiny k tomu přibývá ještě obeznámení se zásadami transliterace českých vlastních jmen do cyrilice (a naopak).

Navrhované tematické celky ve výuce

Výuku je vhodné organizovat do ucelených tematických bloků, které reflektují oblasti, v nichž se

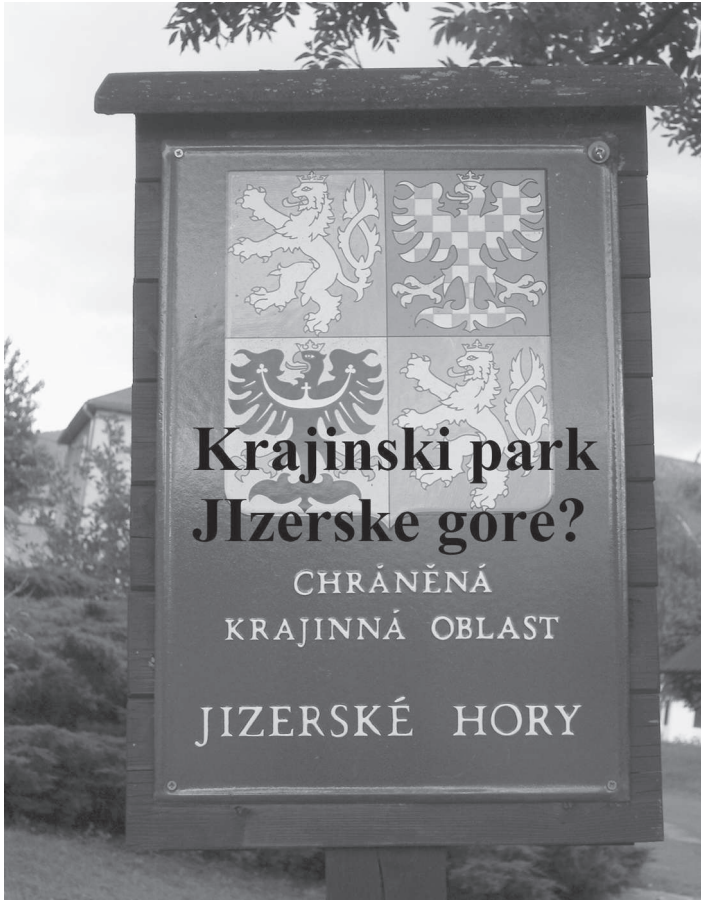
² Od akademického roku 2012/13 se obsahově analogický předmět *České zeměvědné realie v polštině* stal povinnou součástí stále ještě relativně mladého bakalářského studijního oboru Polština se zaměřením na oblast firemní praxe, služeb a cestovního ruchu.

³ Vycházíme z výsledků předmětové ankety v letech 2013–2016, která v Informačním systému Masarykovy univerzity slouží jako prostředek pro evaluaci výuky studenty.

v praxi můžeme nejčastěji setkat s nutností prezentovat české realie v jihoslovanském jazyce:

1/ Geografie a cestovní ruch České republiky

Do tohoto tematického bloku spadá nutnost vysvětlit studentům problematiku exonym, tedy existujících jihoslovanských ekvivalentů pro některé české zeměpisné názvy (toponyma) a informovat je

CHKO Jizerské hory

o (ne)existenci národních dokumentů či kodifikačních příruček, v nichž mohou příslušná exonyma nalézt, případně jim také představit ustálená pravidla transkripce/transliterace českých toponym – ať už jde o jména sídel: např. Brno (bulh. *Бърно*), Plzeň (bulh. *Пилзен*), Praha (chorv. *Prag*), Kroměříž (srb. *Кромјержич*), jména historických a etnografických regionů: např. Slezsko (srb. *Шлеска* nebo *Шлезија*, bulh. *Силезия*, slovin. *Šlezija*), jména různých útvarů georeliéfu, vodních toků a ploch: např. Labe (srb. *Лаба*, bulh. *Елба*), Krušné hory (srb. *Рудна гора*, slovin. *Češko rudogorje*), Česká kotlina (srb. *Чешка завала*), Českomoravská vrchovina (slovin. *Češkomoravska planota*), v jihoslovanských jazycích se vyskytují ekvivalenty pojmu Sudetská pohoří (např. bulh. *Судетите*, tj. Sudety ve smyslu geomorfologickém jako řetězec pohoří krkonošsko-jesenické subprovincie podél severního úseku státní hranice ČR), který v českém prostředí není běžně užíván. Kromě toho je

Mgr. et Mgr. Michal Przybylski (1981)

Absolvent polské, slovenské a bulharské filologie na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity. Na tamním Ústavu slavistiky působí jako asistent a doktorand (obor Literární komparatistika) a vede několik polonistických a slovenistických předmětů, převážně literárněvědně a kulturologicky orientovaných. Zabývá se fenoménem hranic a pohraničí, problematikou národnostních menšin a v poslední době také kulturního cestovního ruchu.

Filozofická fakulta MU, Ústav slavistiky
Arna Nováka 1, 602 00 Brno
michalp@phil.muni.cz

Poslanecká
sněmovna

namíste studenty seznámit s překladovými ekvivalenty různých obecných pojmů z oblasti administrativního členění České republiky (např. překlad pojmů jako kraj, okres, obec s rozšířenou působností, hejtman), ochrany přírody a jejích forem: např. chráněná krajinná oblast (slovin. *krajinski park*), přírodní památka (chorv. *spomenik prirode*), včetně konkrétních příkladů: např. Národní park Podují (bulh. *Национален Парк по Поречието на Дия*). Ze socioekonomické sféry považujeme za vhodné neopomenout mj. názvy státem registrovaných církví a náboženských společností: např. Římskokatolická církev (srb. *Латинска црква* nebo *Црква западног обреда*), Českobratská církev evangelická (chorv. *Evangelička crkva Češke braće*), Československá církev husitská (bulh. *Чехословашка хуситска църква*).

2/ Dějiny českých zemí

Do tematického bloku spadají mj. pojmenování historických státních útvarů spojených s územím dnešní České republiky: např. Sámova říše (slovin. *Samovo kraljestvo*), Velkomoravská říše (slovin. *Velikomoravska*, chorv. *Velikomoravska kneževina*), Markrabství moravské (srb. *Маркграфовија Моравија*), Země Koruny české (bulh. *Земји на Чешката корона*), významné historické události, instituce, osobnosti či dokumenty: např. Přemyslovci (srbsky *Пшемисловићи*), Přemysl Otakar II. (bulh. *Пришемисъл Отакар II*, případně *Отокар II*), první křížová výprava proti husitům (srb. *први антихуситски крстаишки рат*), Malá dohoda (chorv. *Mala Antanta*, bulh. *Малка*

антанта), Mnichovská dohoda (slovin. a chorv. *Münchenski sporazum*), sametová revoluce (bulh. *Нежна револуција*, chorv. *Baršunasta revolucija*, srb. *Плишиана револуција*).

3/ Politický systém a život v České republice

Častým tématem rozhovorů a dotazů (a neplatí to jen pro setkání politických činitelů a vládních delegací), s nímž se musí překladatelé a tlumočníci umět pohotově vypořádat, je aktuální politická situace. Do kurzu je proto vhodné zapojit i popis politického zřízení a života v České republice, během něžž se studenti seznámí s překladovými ekvivalenty názvů českých politických stran a hnutí, ústavních a státních institucí: např. Poslanecká sněmovna (chorv. *Zastupnički dom*), Veřejný ochránce lidských práv (slovin. *varuh človekovih pravic*, chorv. *pučki pravobranitelj*), Ústavní soud (bulh. *Конституционен съд*), upozornit můžeme i na známější události či jevy z politického života a na jejich mediální obraz, kdy bude nutné většinou využít opisů: např. párování poslanců, kuponová privatizace, tunelování, úřednická vláda apod.

4/ Česká kultura

Pozornost by měla být soustředěna na ty oblasti české kultury, které ve větší míře pronikly i do širšího povědomí (přínejmenším vzdělanějších vrstev obyvatelstva) v jihoslovenském prostředí, tj. na významná díla české kinematografie (tzv. československá nová vlna, ale i vybrané snímky z období po roce 1989), literatury (s důrazem na díla již přeložená do příslušného jazyka) či hud-

by (zejména operní tvorba českých skladatelů světového formátu, případně nejznámější symfonické skladby). Jako příklady uvedme filmy Hoří, má panenko (bulharsky *Пожар, момичето ми*) a Lásky jedné plavovlásky (bulh. *Любовта на русокосата*) Miloše Formana, snímky Jiřího Menzela Postřižiny (chorv. *Striženo-skračeno*), Ostře sledované vlaky (chorv. *Strogo kontrolirani vlakovi*) a Vesničko má středisková (chorv. *Selo moje malo*, bulh. *Селце мое централно*), tituly literárních děl jako např. Čaprkova Věc Makropulos (srb. *Афера Макропулос*, bulh. *Делото Макропулос*), Bassova Klapzubova jedenáctka (slovin. *Nepremagljiva enajsterica*), Vieweghova Báječná léta pod psa (slovin. *Čudoviti pasji časi*) či Kundrova Nesnestitelná lehkost bytí (maked. *Неподносливата леснотија на постоењето*), a konečně z oblasti opery např. Příhody lišky Bystroušky (maked. *Итра мала лисица*, bulh. *Хитрата лисичка*) a Její pastorkyňa (bulh. *Нејната заварена дъщеря*, obvykle je ovšem využíváno mezinárodně zavedené *Йенуфа*) Leoše Janáčka, opera Čert a káča (slovin. *Vrag in Katra*) či slavná árie *Měsíčku na nebi hlubokém* (slovin. *Pesem luni*) z Rusalky Antonína Dvořáka atd.

5/ Národní gastronomie českých zemí

Stále významnější formou cestovního ruchu se v dnešní době stává gastronomický/kulinářský cestovní ruch a poznávání lokálních gastronomických specialit a s nimi spojené gurmánské zážitky jsou již téměř fixní součástí různých oficiálních návštěv,

politických jednání, obchodních setkání apod. (srovnej Kotíková 2013: 37–52). Budoucí překladatel a tlumočník by proto měl být dobře obeznámen s existujícími překladovými ekvivalenty názvů typických tuzemských pokrmů a nápojů. Z překladatelského hlediska se jedná o velmi vděčný tematický okruh, protože zde často neexistují jednoduché překladové ekvivalenty, ale je nutné využívat nejrůznějších opisů či funkčních ekvivalentů (Müglová 2013: 112; Hejwowski 2007: 38–47). Uvedme opět několik charakteristických příkladů: svíčková na smetaně (bulh. */печено от/ филе със сметанов сос*), bramborák (bulh. *картофена тиганица*), utopenec (bulh. *наденица в марината*), nakládaný hermelín, ovocné knedlíky (chorv. *voćne okruglice*), vepřo-knedlo-zelo (slovin. *svinjske zarebrnice, stoki in kisle zelje*), ve specifickém prostředí jižní Moravy je vhodné neopomenout ani pojmosloví z oblasti vinařství a enoturistiky: např. vinobraní (bulh. *гроздобер*, slovin. *trgatev*), demižon (bulh. *дамаджана*), burčák (slovin. *vrezno vino*), rulandské šedé (chorv. *pinot sivi*).

6/ Tradice a zvyky v českých zemích

Podobně jako v předchozím tematickém bloku se zde vyskytuje řada specifických pojmů, pro něž není možné nalézt slovníkový ekvivalent, ale je nutné využívat různých překladatelských substitucí (Lipiňski 2006: 126) a metody spojování kulturních univerzálií a specifík. Příklady slovní zásoby spojené se svátky, obřadním rokem, společenskými a životními událostmi: jízda králů (chorv. *povorka kraljeva*), masopust/fašank (slovin. *pust*, srb. *покладе*), Dušičky (slovin. *Verne duše*), vánoční stromek (bulh. *коледна елка*), pomlázka/mrskačka (bulh. *великденска шибалка*), pálení čarodějnic (chorv. *Valpurgina noć*), zabijačka (slovin. *koline*), taneční (bulh. *уроци по танци*).

Bramborák

Závěr

Nabyté znalosti mohou studenti využít v mnoha oblastech svého možného pracovního uplatnění: v průvodcovské činnosti, při přípravě informačních a propagačních materiálů lokálního, regionálního, krajského či celostátního charakteru, v překladatelské a tlumočnické činnosti, při poradenské a přednáškové činnosti atd. Výborná znalost českých reálií a schopnost pohotově je převést do cizího jazyka bývá v překladatelsko-tlumočnické praxi považována za samozřejmou a ani vysokoškolská příprava odborníků na jihoslovanské jazyky by ji proto neměla opomíjet.

Navrhovaný předmět skýtá možnost předat studentům přitažlivou formou odborné znalosti (lingvistické, translátologické, geografické) a současně nacvičovat praktické jazykové dovednosti a tzv. soft skills – na tématech, která jsou studentům blízká a mají o nich alespoň rámcové povědomí, lze velmi dobře rozvíjet komunikativnost, práci ve skupinách, umění (sebe)prezentace, argumentace a rychlého osvojování obsahu (slovní zásoby).

O tom, zda je nějaký studijní obor konkurenceschopný jako celek, svědčí mimo jiných ukazatelů počet uchazečů, počet studentů, kteří nastupují do prvního ročníku a v neposlední řadě podíl absolventů, kteří najdou pracovní uplatnění alespoň částečně související s vystudovaným oborem. Na všech českých univerzitách jsou v současnosti jihoslovanské filologie v postavení periferních oborů a výhledově zřejmě nelze počítat s radikální změnou tohoto stavu. Bude proto klíčové, jakým

způsobem se těmto oborům podaří modernizovat výukové metody a aktualizovat a flexibilně upravovat skladbu předmětů, aby byly schopny držet krok s proměnami na dynamicky se vyvíjejícím trhu práce, který nabízí mnoho příležitostí, ale rovněž klade neustále vyšší nároky na potenciální zaměstnance. ■

Bibliografie

- HEJWOWSKI, K.** (2007) *Kognitywno-komunikacyjna teoria przekładu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. ISBN 978-83-01-14336-7.
- KOTÍKOVÁ, H.** (2013) *Nové trendy v nabídce cestovního ruchu*. Praha: Grada. ISBN 978-80-247-4603-6.
- KOZÁR, A.** (2011) Reálie v učebnicích slovinštiny. In *Výuka jihoslovanských jazyků v dnešní Evropě*. Brno: Porta Balkanica, s. 128–133.
- LIPÍŇSKI, K.** (2006) *Vademecum tłumacza*. Kraków: Idea. ISBN 83-88181-50-5.
- MÜGLOVÁ, D.** (2013) *Komunikace, tlumočení, překlad aneb Proč spadla Babylonská věž?* Nitra: Enigma. ISBN 978-80-8133-025-4.
- ZEMAN, P.** (2014) Bulharské reálie v českých učebnicích bulharštiny. In *Výuka jihoslovanských jazyků a literatur v dnešní Evropě: sborník příspěvků přednesených na stejnojmenné konferenci konané v Brně ve dnech 30. 5.–1. 6. 2013*. Brno: Porta Balkanica, s. 687–694.

SUMMARY & KEYWORDS

Czech Life and Institutions in Teaching South Slavic Languages for Czechs

This contribution is devoted to one aspect of teaching South Slavic languages that is relatively overlooked at Czech universities. Although these courses generally do sufficiently cover traits specific to the environment of a studied language, the same cannot be said for the daily life and institutions of their own, Czech environment. And yet in practice, superb knowledge of these matters and the ability to readily express them in a foreign language are demanded of translators and interpreters very frequently.

► cultural background – Czech life and institutions – translation – South Slavic languages – teaching foreign languages – competitiveness of the subject of study

Príspevek sa venuje jednému z relatívne opomíjaných aspektů výuky jihoslovanských jazyků na českých univerzitách. V kurzech bývá zpravidla věnována dostatečná pozornost specifickým prostředí studovaného jazyka, ale jen omezený prostor dostávají reálie výchozího, tedy českého prostředí. Výborná znalost českých reálií a schopnost je pohotově převést do cizího jazyka přitom bývá v překladatelské a tlumočnické praxi velmi často vyžadována.

► reálie – překlad – jihoslovanské jazyky – výuka cizích jazyků – konkurenceschopnost studijního oboru